

Kırgızların Hayatında Kur-an'ı Kerim'in Yeri ve Önemi¹

Şohimardan ORUNBEKOV²

Öz

İslâm, evrensel bir din olarak, dünyada farklı coğrafyalarda, farklı dil ve kültürlerle mensup insanlar arasında yayılmıştır. Her millet, kendi hayat felsefesine ve yaşayış tarzına uygun bir şekilde İslâm'ı kabul ederek, onun getirdiği emirleri yerine getirmeye çalışmıştır. Kırgız halkı da IX. Asırda İslâm'ı kabul eden Türk boylarından birisidir. İslâm'ın kutsal kitabı Kur-an'ı Kerim, Kırgız halkının bireysel ve toplumsal hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Çocukların doğumundan, eşlerin evlenmesine; vefat eden kişilerin cenazelerinden çeşitli merasimlere kadar Kur-an Kerim Kırgızların hayatında hep var olmuştur. Kur-an'da geçen güzel isimlerin çocuklara verilmesi de Kur-an'ın kültürümüze olan tesirlerinden birisidir. Komünizm döneminde bile Kur-an'a olan saygı ve hürmetinden dolayı Kırgız halkı, Kur-an nüshalarını ateistlerden gizleyerek yer altına gömmüş, onun yakılmasını ve yok edilmesini engellemeye çalışmıştır. Bu çalışmamızda Kırgız halkının Kur-an'a olan saygısına, gündelik hayattaki yerine değineceğiz ve 12 yıllık imamlık tecrübemizden de yararlanarak, Kırgızların Kur-an'a olan saygısını ve ayetlerden nasıl yararlandığını ortaya koymaya çalışacağız. Bu bağlamda Kırgız örf âdetlerinde ve Kur-an ziyafetlerinde, cenaze ve diğer merasimlerde Kur-an'ı Kerim'in nasıl merkezi bir rol oynadığını bazı anekdotlarla anlatmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kırgız halkı, Kur-an'ı Kerim, Örf ve Âdetler.

The Qur'an In The Life Of The Kyrgyz Place And Importance

Abstract

Islam as a universal religion has spread among people from different geographies, languages and cultures in the world. Every nation adopted Islam in accordance with its life philosophy and lifestyle, and tried to fulfill its orders. The Kyrgyz people are also IX. He is one of the Turkish tribes who accepted Islam in the century. The Holy Book of Islam, the Holy Quran, has an important place in the individual and social life of the Kyrgyz people. From birth of children to marriage of spouses; The Holy Quran has always existed from the funerals of the deceased to various ceremonies. Giving the beautiful names of the Qur'an to children is one of the effects of the Qur'an on our culture. Even during the communist era, the Kyrgyz people, due to their respect and reverence for the Qur'an, hid the copies of the Qur'an from atheists and buried it underground, and tried to prevent it from being burned and destroyed. In this study, we will touch on the respect of the Kyrgyz people for the Qur'an and its place in daily life, and we will try to reveal the respect of the Kyrgyz people for the Qur'an and the use of verses by benefiting from my 12 years of experience as an imam. In this context, we will try to explain with some anecdotes how the Qur'an plays a central role in Kyrgyz customs and Qur'an feasts, funerals and other ceremonies.

Key Words: Kyrgyz people, Quran, Customs and Traditions.

Atıf için / Please Cite As:

Orunbekov, Ş. (2022). Kırgızların hayatında Kur-an'ı Kerim'in yeri ve önemi. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 7 (2), 202-211. Doi: 10.5281/zenodo.7472466

¹ Bu araştırma, 29-31 Ekim 2020 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen 2. Uluslararası 29 Ekim Bilimsel Araştırmalar Sempozyumunda "Kırgızların Hayatında Kur-an'ı Kerim'in Yeri ve Önemi" adlı bildirinin genişletilmiş ve makale haline getirilmiş şeklidir.

² Araş. Gör., Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, shohimardan.orunbekov@manas.edu.kg,

ORCID: 0000-0002-5591-0357

Giriş

Kırgızlar kadim zamandan beri İslam'ın ana kaynağı olan Kur-an'ı Kerim'i günlük hayatlarında bazen bilinçli bazen de meleke halinde kullanagelmışlerdir. Sovyet rejimi baskısı altında kalan millet, zaman zaman aslını unutmuş ve yolunu şaşırılmış duruma düşmüştür. Buna rağmen hakikat her zaman aslına döndüğü gibi Kırgız halkı da kendine gelmiştir. Nitekim Kırgız ata sözünde "Ak iyilet birook sınıbayt" (Hak eğilir ama kırılmaz) dendiği gibi Kırgızlar da bir dönem Rusların kirli politikalarına alet edilmiştir. "Orta Asya'da bulunan Kırgızistan halkı 70 senedir Sovyetler Birliği yönetimi altında yaşamıştır. Bu dönem zarfında, her türlü dini uygulamalardan mahrum bırakılmışlardır. Dini okulları ve camileri ya kapatılmış ya da başka amaçlarla kullanılmıştır. Kısacası, her çeşit dini özgürlük kısıtlanmış ve dini uygulamalar da sıkı bir şekilde yasaklanmıştır. Sovyetler dönemindeki amaç, ateist bir toplum yetiştirmektir (Köylü ve Murzaraimov, 2018:193-211). Dindar insanlar gizlice ibadetlerini yapmışlardır. Hatta o dönemde yaşayan bazı insanların anlattıklarına göre, ramazan ayında oruç tutmasınlar, oruçları bozulsun diye çeşitli yiyecekleri yedirmişlerdir. Yemeyenlere, sen oruçluymuşsun diye türlü türlü işkenceler yapmışlardır. Kur-an kitaplarını yakmasın diye bazı Müslümanlar, Kur'an'ı Kerim'i yer altına gömmeye çalışmışlardır. İmamlar, talebelerini sadece geceleri kabul etmiş ve dinî bilgileri gizlice öğretmişlerdir. Bazı günlerde takip edilip, tutuklandıklarında da hiç soruşturmadan hapse atılmışlardır. Söz konusu bu olayları Kırgızistan'da yaşayan ünlü âlim, mutasavvıf Moldo Sabır Dosbol Uulu'ndan ve babamdan bizzat kendi kulaklarımla dinlemişimdir. Moldo Sabır Dosbol Uulu kendisi Buhara'da dinî eğitim alan birisidir. Babam ise 1956 da yani Sovyetler döneminde yaşayan bütün bu olanları kendi gözüyle gören birisidir. İkisi de Hakkın rahmetine kavuştular, mekânları cennet olsun.

Aradan yıllar geçti. Rusların kirli politikası da sona erdi. Kırgızistan ve diğer Orta Asyadaki ülkeler de bağımsız bir ülke olmayı başardılar. "Kırgız halkı bağımsızlığını kazanıp, yeni bir ülke kurduklarında, din özgürlüğü bağlamında her türlü baskı kaldırılmış ve insanlar kendi camilerini ve okullarını açmaya başlamışlardır. Ülkede bağımsızlığın ilk yıllarında, 1991'de, sadece 39 cami varken, bu sayı 2022 yılı itibarıyla yaklaşık 3,000'e yükselmiştir. Cami sayısındaki artışa ilave olarak, camiye giden insan sayısı da günden güne artmaktadır (Köylü ve Murzaraimov, 2018:193-211).

Kırgız Örf Âdetlerinde Kur-an'ın Yeri

Kırgız halkı asırlar boyunca yaşayan eski Türk boylarından biridir. IX. Asırda İslam'ı kabul eden Kırgızlar, diğer Müslümanlar gibi, Müslüman olduktan sonra İslam Dini'nin emirlerini yerine getirmeye gayret göstermişlerdir. İslam âleminde bilinen ünlü alimler arasında Kırgız olarak tanınan İmam Serahsî, Siraciddin el-Oşî, Yusuf Has Hacib gibi alimler bunun bir delilidir. Nitekim Manas Destan'ında da İslam diniyle ilgili yazılar bulunmaktadır. Elbette aralarında en büyük yeri İslam almaktadır. Özellikle Sagımbay Orozbekov'un versiyonuna bakacak olursak Manas'ı İslam'dan ayırmak mümkün değildir. Onunu versiyonunda İhlas Suresini şöyle açıklamaktadır:

«Tuudurdu degen ata çok,
Turpatında kata çok.
Tuudu degen ene çok,
Tuş Kelişer neme çok,
Özgö tuugan uruk çok,
Özünön bölök Uluk çok»

"Doğuran baba yok,
Görünümünde hata yok.
Doğum yapan anne yok,
Tesadüf yok.
Başka akraba yok
O'ndan daha büyük kimse yok (Turmalıyev, 2017:7).

Diğer taraftan XIX. yüzyıldan itibaren Ruslar'ın politikalarına karşı Kırgız halkını uyarmaya çalışan Zamancı akınlı (şairler), kendi fikirlerini şiirler vasıtasıyla dile getirerek dinî inançlarına ve vatana sahip çıkmaya çağırmışlardır. Bunun yanında onların şiirlerinde, İslam'ın esasları olan Allah'a iman, meleklerle iman, kitaplara iman, Peygamberlere iman ve ahiret gününe iman etmeye çağırmış ve kelime-i tevhidi hatırlatmışlardır. Şiirlerinde Kur-an ayetleri ve hadisi şeriflerden faydalandıkları net bir şekilde görülmektedir. Ahir zaman sözcüğünü çok kullandıklarından dolayı zamancı şâirler olarak anılmışlardır. Şifahî yollarla

fikirlerini millete anlatmaya çalışan bu şairlerin başında Kalıgul Bay uulu, Arstanbek Buylaş uulu, Moldo Niyaz, Moldo Kılıç, Nurmoldo, Aldaş Moldo gelmektedir (Kadyrov, 2018:40). Örneğin: Kalıgul'un Ahir Zaman adlı eserindeki şiirleri buna bir işârettir.

(Kırgızca)

Azizder aytıp ketiptir
Akır zaman bolcolun...
Karıyadan kaada keteer,
Katından uyat keteer...
Uuldan urmat keteer,
Kızdan kılık keteer...
Akır zaman adamı
Alım bolot dep aytkan.
Ayattın sözün bek tutpay,
Zalım bolot dep aytkan...

(Türkçe)

Azizler haber vermişler
Ahir zaman belirtilerini
Yaşlıdan haya gider
Kadından namus gider
Büyükten hürmet gider
Kızdan edeb gider
Ahir zaman adamı
Alim olur demiştir.
Ayete itibar etmeyip,
Zalim olur demiştir (Kadyrov, 2018:41).

Kırgız edebiyatında büyük bir yeri olan zamancı şairlerin Kur-an ayetlerinden ve hadisi şeriflerden büyük oranda faydalandıkları ortaya çıkmaktadır. Demek ki, Kırgız halkının yaşam tarzında Kur-an'a bağlılıkları açıkça görülmektedir. Bildiğimiz gibi her milletin kendine özgü medeniyeti, kültürü bulunmaktadır. Kırgız kültüründe de şiire, atasözlerine çok önem verilmektedir. Atasözü derken, Kırgız ata sözlerinin çoğunluğu Kur-an ve hadislere dayanmaktadır. Tabi ki bu ata sözlerine bakıldığında dinî bir eğitim almayan birisi dinle alakalı olup olmadığının farkında olamaz. Ancak İslami İmlerden haberdar olan birisi kesinlikle bu ata sözlerinden ya bir Kur-an ayetinin mealini ya da bir hadisi şerifin anlamını çıkartabilir. Kırgız ata sözleri arasından sözü edilen konularda çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Mesâla "güç birdikte" sözü *وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا* (Âl-i İmrân Suresi, 3/103). "*Ey mü'minler! Hepiniz birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın ve ayrılığa düşmeyin*" ayetinin mealine işaret etmektedir. "Keneşip kesken barmak oorubayt" (istişareyle kesilen parmak ağrımaz) "iyri oturup tüz keneş"(eğri oturarak düz meşvere et) *وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ* (Şûre Suresi, 42/38). "*işlerinde meşveret ederler (danışma ve dayanışma sonucu ortak kararlar yönetirler)*" ayetinin mealine işaret etmektedir. "Ata sıylagan abii tabat, Ene sıylagan elge cagat", (babaya saygı gösteren şöhet bulur, anneye saygı gösteren insanların gönlünden yer alır) "Ata enendi sıylasan öz balandan sıy körösün" (Anne babaya hurmet etsen öz oğlundan saygı görürsün) *وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا* (Ahkaf Suresi, 46/15; İsrâ Suresi 17/23). "*Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik*" ayetlerinin anlamına gelmektedir. Bunun gibi misaller çok bulunmaktadır. Kırgız örf adetlerinde de dinî inançlar uygulanmaktadır. İslamla şereflenen Kırgız milleti günlük hayatlarında selamlaşmak, birbirleriyle dünyalık ilişkilerinde ve çocuk doğumundan insanın ölümüne kadar bütün merasimlerde Kur-an'ı Kerim'le hemhal yaşamaktadırlar. İsim koyma, akika kurbanlığı olan (ceentek), evlilik merasimi olan nikah, yeni ev inşâtı esnasında ve yerleşmesinde, erkek çocukların sünnet edilmesinde, bütün müslümanların bayramı olan Ramazan ve Kurban bayramlarında Kur-an'ı Kerim'e çok büyük özen gösterirler.

Selamlaşma

Sabah nasibini alıp, dua eden ve besmeleyle evden çıkan bir Kırgız, gelenek gereği karşılaştığı bir kişiye "Assolom Aleyküm" diyerek selam verir. Kırgız kültüründe selam, "Sana tıncık kaalaym" (Sana barış, esenlik dilerim, barış olsun) anlamına gelir. Dini geleneğe de uygun olarak küçüklerin büyüklere selam vermesi edep ve ahlakın göstergesi sayılır. Dolayısıyla küçüğün büyüğe, yürüyenin oturana, yukarıdan gelenin aşağıdan gelene selam vermesi önemli dinî ve milli bir görev kabul edilir (Polat, 2016: 20-30). Ku'an'da bu tür selamlaşmanın bir çok örneği bulunmaktadır. Örneğin, *وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ* Ayetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara de ki: "*Selâm size!...* (En'am Suresi, 6/54; A'raf Suresi, 7/64).

Misafirperverlik

Misafirperverlik veya konukseverlik, bir misafir ile ev sahibi arasındaki ilişkidir. Misafiri bir miktar iyi niyetle karşılamak anlamına gelen bu ilişkiye Kırgız halkı çok önem gösterirler. Kırgız halkının “Kılımları karıtkan” (asırları kocaltan), edep-ahlak, geleneklerinden biri de misafirperverliktir. Kırgızların başka milletlerden misafirperverliği ile ayrıldığı, bu özellikleri ile tanındıkları iddia edilmektedir. Kırgızlarda “Konok” (Misafir) “Allah’ın bir adı” kabul edilmekte, böylece misafir ağırlama da ulu ve kutsal bir davranış olmaktadır. Sadece özel olarak çağrılan değil, yolculuk esnasında tesadüfen gelen insanlar da “Kuday-Konok” (Tanrı misafiri) kabul edilmektedir (Polat, 2016: 26). Nitekim Kur-an’ı Kerim’de de yemek yedirmek, misafiri ağırlamakla ilgili bir çok ayetleri görmek mümkündür. Örneğin: وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَmisafirlerimi mümkün olan en iyi şekilde ağırlıyorum (Yusuf Suresi, 12/59; Hicr süresinin 15/59, 68,69; Hud süresinin 11/78; Kehf süresinin 18/77).

Yatak Duası

Kırgızların mitolojik düşüncelerine göre, uyuyan insanın canı bedenden ayrılıp, uzaklara uçar ve gezer. Bundan dolayı uykudan sağ selamet uyanabilmek için iyi dilekler belirten dualar vardır. Yatarken bu duanın okunması teşvik edilir. Dolayısıyla Kırgızlar aşağıdaki duayı okuyarak yatarlar (Polat, 2016: 26).

Cattım Tınç	Yattım sakince,
Cazdığım kenç	Yastığım hazine,
Tilimde Kur-an	Dilimde Kur-an,
Tilegenim iman	Dileğim iman (Akmataliyev, 2000:259-260).

Gördüğümüz gibi yatarken de Allah’a yalvarıp, huzur içinde uyuması ve dili Kur-an’ı okuması, kalbinde imanın yaşamasını arzu eden ve Kur-an’a olan saygı hürmetini yansıtmaktadır. Bu gelenek ve alışkanlık Kur-an’ı Kerim’in şu ayetine işaret etmektedir.

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

O akıl sahipleri, ayakta dururken, otururken ve yanları üzerine yatarken dâimâ Allah’ı zikrederler (Âl-i İmrân Sûresi, 3/191). ayetiyle uyumaktadır.

Evlilik Merasimi (Nikah)

Kırgızlara göre toplumun aynası olan sağlıklı bir aile kurmanın yolu, evlilikten geçer. Evlilik ise insanoğlunun geleceğinin en önemli kaynağı, nesilleri terbiye etme ve yetiştirme fırsatı, ata babadan gelen iyi geleneklerin bileşkesidir. Aynı zamanda evlilik, genç-ihtiyar insanların ruh dünyalarının bayramı, gönül huzuru, tanış ve yabancı insanların bir birine ışık saçmaları, iyi dilek ve niyetlerinin odak noktasıdır (Polat, 2018:189). Geleneklerine bağlılığı ile dikkati çeken Kırgızlar da aile konusuna özel ilgi göstermişlerdir. Bunlarda aile bağı çok güçlüdür. Soy ve nesiller arası ilişkiler sağlam tutulur (Erdem, 2005:246). Kırgızların atalarından babalarından getirdikleri birtakım evlilik biçimleri vardır. “Bel Kuda”, “Beşik Kuda”, “Kayçı Kuda”, “Küç Küyö”, “Kız kaçırma” vb. Kırgızlar arasında eskiden daha yaygınken günümüzde de rastlanan evlilik şekilleridir (Polat, 2019:137-138). Bilindiği gibi evlilik için öncelikle eş bulunması gerekmektedir. Kırgızlarda eşlerin yakın akrabadan olmaması gereklidir. Kırgız ata sözünde olduğu gibi, “Kan almaşıp, el aşıp üylönsön colbors törölöt, aba almaşıp, too aşıp üylönsön arıstan törölöt”(kan değiştirip, başka milletten evlenirsen kaplan doğar, hava değiştirip, dağları geçip evlensen arslan doğar.) Manas Destanında da “Kurama temir kurç bolot” (karma demir sağlam ve keskin olur) sözleri bulunmaktadır. Bu atasözünden yola çıkarak Kırgızlarda evlilik işinde yakın akraba bağlılığı olanların evlenemeyeceği bilinmektedir. Eğer Kur-an’a bağlayacak olursak bildiğiniz gibi, Nisa Suresinin 23. ayetinde de yakın akrabalarla evlenmeyi yasaklamıştır.

حَرَّمَ عَلَيْنَا أُمَّهَاتِنَا وَبَنَاتِنَا وَأَخَوَاتِنَا وَعَمَّاتِنَا وَخَالَاتِنَا وَبَنَاتِ الْأَخِ وَبَنَاتِ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتِنَا اللَّيِّ أَرْصَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتِنَا مَنْ حَرَّمَ الرِّضَاعَةَ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَّائِكُمُ اللَّيِّ فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّيِّ دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَخَالَاتُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

Ey mü'min erkekler! Şu kadınlarla evlenmeniz size haram kılınmıştır: Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütaneleriniz, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle cinsî münâsebette bulunduğunuz eşlerinizden olup himâyenizde bulunan üvey kızlarınız. Eğer anneleriyle cinsî münâsebette bulunmadan ayrılmışsanız, üvey kızlarınızı nikâhlamanızda size bir günah yoktur. Keza öz oğullarınızın eşleriyle evlenmeniz ve iki kız kardeşi nikâhınız altında birleştirmeniz size haram kılındı. Ancak geçmişte olanlar müstesnâ; onlar affedilir. Çünkü Allah çok bağışlayıcı, engin merhamet sahibidir (Nisâ Suresi,4/23). Buradan da anlaşılıyor ki Kırgız milleti evlilik işinde de Kur-an'daki emir ve yasağa uygun davranmışlardır. "Akrabalık ilişkileri bağlamında iki husus göze çarpmaktadır; a) baba tarafından akrabalar (atalaş bir tuuğan, atalaş tuuğandar), b) anne tarafından (catındaş veya gindiktaş bir tuuğan; catın (rahim) gindik (göbek) akrabalar. Akrabalık sistemi evlilik kural ve geleneklerine çok bağlıdır. Kırgızlarda dışarıdan, yani kan bağı olmaksızın evlenme (exogamie) esastır; çiftlerin evlenebilmeleri için kabile içindeki kurallara uymaları gerekmektedir. Mesela, bir erkeğin aynı kabilenin kızıyla evlilik yapabilmesi için aralarında yedi göbek öncesine kadar akrabalık bağı bulunmaması gerekir" (Aynakulova, 2006:96). Yani yedi atanın nesilleri Kırgız hayat düşüncesinde akraba sayılmaktadır. Bu sebepten dolayı evlenemezler inancısı vardır.

Evlilik merasiminde mehr ve dinî nikah kıyma işi vardır. Kırgızlarda evlilik aktinde "**Kalın Tölöö**" (Başlık parası) anlayışı mevcuttur. Evliliğin yapılabilmesi için kalın (başlık parasının) verilmesi en önemli koşuldur. Yapılan araştırmalara göre, kalının ortaya çıktığı ilk dönemlerde kalın, kızın babası ve ailesine değil, mensup olduğu boya verilmiştir. Ancak sonraları, önce daha dar akraba çevresine ve sonra babasına verilmeye başlamıştır. Aynı zamanda kalın güveyin sadece babasından değil, gelin alacak aileye bir sosyal yardım, dayanışma niteliğinde bütün akraba grubundan toplanmaktadır. Ancak bu gelenek sonraları kabile soyluları tarafından düğün vergisi şekline getirilmiştir. Başlık parası özellikle gelinin soylu akrabalarına bir düğün hediyesi olarak sunulmuş. "Manas" destanından alınan aşağıdaki parça buna güzel bir örnektir:

(Kırgızca)

Kırk çoro geldi deyt
Kırk cüz cilkı aydap geldi,
Bu nemeni cilkılar?
Cakıptın elge salgan salığı,
Aydap gelgen kalını".

2006:96).

(Türkçe)

Kırk çoro (yiğit) gelmiş
Kırk yüz at sürüp getirmiş
Bu hangi atlar?
Cakıp'ın halktan topladığı vergisi

Kanıkey için gönderdiği kalını (Aynakulova,

Kırgız geleneğinin evlilik merasiminde geline verilecek hediyeler bulunmaktadır. İşte bu verilmiş olan hediyeler Kur-an'daki mehir meselesiyle alakalıdır. Nitekim Allah Kur-an'da şöyle buyurur: "*Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül razısıyla verirlerse onu da âfiyetle yiyin* (Nisâ, 4/4, 20, 24, 25; Mâide, 5/5; Bakara, 2/237).

Kırgızların evlilik merasiminde nikah akdi İslam şeriatıyla uygulanır. Nikah kıyma görevi de din görevlisi olan imama düşer. Tabî ki, imam nikah kıyarken mutlaka ayetlerin mealinden nasihatte bulunur ve sünnet olarak da nikah duasını okur. Bilindiği üzere nikah duasında Kur-an ayetlerinden Nur suresinin 32. ayeti, Nisâ suresinin 4. ayeti kullanılır. Görüldüğü gibi evlilik merasimiyle ilgili anlattıklarımızın tamamı, Kur-an'la başlayıp, Kur-an'la bitmektedir.

Çocuk Doğduğunda İsim Koyma Merasimi

Kırgız milletinde çocuk sahibi olmak çok önemlidir. Kırgızlarda çocuk doğduktan sonra babaya müjdelendir. Bu haberi vermeye "Süyünçü" denir (Moldobaev, 2004: 89). Süyünçü haberini kim ilk ulaştırırsa o kişiye süyüncü mukafatı verilir. Kırgızlarda çocuğun cinsiyetinden ziyade çocuk sahibi olunması önemlidir. Bu bağlamda çocuk kız olsun erkek olsun, değerli kabul edilir. Çocuğun cinsiyeti Allah'ın kaderi olarak kabul edilir.

لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَآءُ اِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَآءُ الذُّكُوْرَ

Göklerin ve yerin egemenliği Allah'a aittir. O dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları bahşeder, dilediğine de erkek çocukları bahşeder (Şûrâ Suresi 26/49).

Bu inanış, Allah'a bağlanma ve ne olursa olsun yüce yaratanın en iyisini uygun gördüğüne inanmanın tezahürüdür (Çeltikci ve Kayhan, 2016:66). Buradan da iyice anlaşılır ki Kur-an'da kader meselesi sıkca beyan edilmektedir. Yeni doğan çocuğa güzel bir isim koymak anne ve babaların en önemli görevlerindedir. Ancak yeni doğan çocuğun dedesi hayatta ise saygıdan dolayı çocuğa verilecek isimi dedesinin seçmesi arzu edilir. Hepimize malum olduğu gibi müslümanlar yeni doğan çocuğun ismini genellikle Kur-an'da geçen güzel isimlerden seçerler. Kırgız halkında da böyle bir görünüm söz konusudur. Kur-an'da geçen güzel isimlerin çocuklara verilmesi de Kur-an'ın Kırgız kültürüne olan tesirlerinden birisidir. Çocuğa isim koyma merasiminde bir din görevlisi olarak imam çağırılır. İmam gelir ve yeni doğan çocuğu eline alarak ezan okur ve ismini üç defa tekrarlar. Sonunda furkan suresinin 74. ayetinin mealinde dua eder.

رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا ذُرِّيَّتَنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

Onlar: "Ey Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve zürriyetimizden gözümüzü aydınlatacak, gönlümüzü sevindirecek sâlih kimseler ihsân eyle! Bizi takvâ sahiplerine önder yap!" diye duâ ederler (Furkan Suresi, 25/74).

Çocuğun ismi koyulduktan sonra İslam şeriyatında akika kurbanlığı olduğu gibi Kırgızlarda "ceentek" merasimi olacaktır (Polat, 2019:122). Çocuk doğduktan kısa süre sonra kız tarafının ailesi bebek için beşik hazırlar ve erkek tarafına hediyeler eşliğinde getirir. Erkek tarafı bunun karşılığında küçük bir toy düzenler. Koyunlar kesilir, yemekler pişirilir, bütün akrabalar ve mahallede yaşayan komşular bir araya toplanır ve yemek sonrası hayırlı dualarda bulunurlar. Doğumdan sonrası çocuklar geceleri uyuması zor olursa veya çok ağlarsa mollaya götürürler. Molla (din görevlisi) da

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ

O inkârcılar Kur-an'ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar, "Şüphe yok o bir delidir" derler. Oysa Kur-an, âlemler için öğütten başka bir şey değildir (Kalem Suresi, 68/51,52).

Kur-an'dan kalem suresinin son ayetini okur ve bunu ağzıyla şüf der. Şüf arapçadan şifa kelimesinden alınmış anlamındadır.

Çocukları Sünet Edilmesi

Kırgızlarda çocuk bir yaşına girdiğinde ilk adım anlamına gelen "Tuşoo toy" töreni yapılır. Tuşoo toy (Polat, 2019:130) çocuğun sağlıklı olarak yürümesi dileği ile yapılan eğlenceli bir törendir. Tuşoo toydo küçük çocukları yarıştırlar. Yüz, iki yüz metre uzaklıktan koşup birinci gelen çocuğun eline makas verilir ve o makasla yeni adım atan çocuğun iki ayağındaki bağlı ipi keser. Sonra büyüklerden birisi ellerini göğse kaldırır ve Allah'tan yeni adım atan çocuk için hayırlı dualarda bulunur.

Kırgızlarda erkek çocuklar sünet ettirilir. Çocukların sünet yaşının 3-5-7. yıllar olmasına büyük özen gösterilir. Tek rakamlı sayılar olması bilhassa tercih sebebidir. Sünet yaptırılacak çocuğun heyecanının yatışması için çocuk ata bindirilip dolaştırılır (Jumabaev, 2006:42). Çocuğun sünet edilmesi Hz. Peygamber'in sünetlerinden biridir. Hz. Peygamber'e itaat Kur-an'ın emirlerindedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de (Nisâ Suresi, 4/59).

Bu uygulamada da Kırgızların Kur-an'da etkilendikleri anlaşılmaktadır.

Yeni Bir Ev İnşaatı ve Bitince Hatim Okuma

Evin insanlığın hayatında korunması ve yaşaması için çok önemli yeri vardır. Ev, insan için huzur bulma kendisini mutlu hissetmesi için hayatta en çok lazım olan mülktür. Nice insanlar vardır ki ev almak için zorluk çekmektedirler. Nice insanlar vardır ki evsiz sokakta kalırlar. Günümüzde de ev almak için seneler boyunca para biriktirip ev alma arzusuyla yaşamaktadırlar. Bazıları şehir hayatını beğenip yüksek binalarda hayat sürmeyi isterken,

bazıları da şehir gürültüsünden uzak olmayı seçip köylerde yaşamayı tercih ederler. Şehir olsun köy olsun bir ailenin kendi evi olması dediğimiz gibi çok önemlidir. Kırgızlarda ev inşaatında veya yeni bir evde taşındığında da örfi bir âdeti vardır. Bu da bölgeye göre değişir. Genellikle yeni bir evde yaşamaya başlarken “**üy toy**” (**ev düğünü**) merasimini yaparlar. Buna on yıllık imamlık görevimde çok defa bizzat şahid olduk. Yeni evin inşaatı başlarken kurban keserler ve Kur-anla, besmeleyle başlarlar. Evin inşaatı tamamen bittikten sonra bütün yakın akrabalar davet edilir. Gelen akrabalar da ev toyu olduğu için ev eşyalarını hediye olarak getirirler. Hediyelerin arasında halı veya döşek çok önemli hediyelerden sayılır. Gelen akrabalarla birlikte bir din görevlisi olarak imam da davet edilir. Hazırlanmış olan sofranın üzerinde su, tuz ve çay gibi yiyecekler ve içecekleri imamın önüne koyulur. İmam Kur-an'dan 30. cüzü baştan sonuna kadar okur ve hatim duasını yapar. İşte bu sebepten imama gelip hatim yaptıracaktık diye davet ettiklerinde, imam hemen yeni bir eve taşınmış olduklarını anlar. Bu bağlamdan bakarsak da Kırgız hayatında Kur-an'la ne kadar içli dışlı olduğunu göstermektedir.

Ramazan ve Kurban Bayramları

Kırgızlar arefe günleri ölmüş ataları için Kur-an okurlar. Arefe günleri, 1. Ramazan Arefesi, Ramazan Bayramından bir önceki gündür. Bu arefe gününde de sabah namazdan sonra mezarlıklar ziyaret edilir, Kur-an okunur.

2. Kurban Arefesi: Kurban Bayramından bir önceki gündür. Bu arefe gününde “cıt çıkarma”(koku çıkarma/salma) adı verilen bir âdet vardır. Buna göre önce tavada kaynatılan az miktardaki yağa biraz un dökülerek karıştırılır ve kokusunun yayılması sağlanır. Bu kokunun ata ruhlarına gideceğine ve onları memnun edeceğine inanılır. Sonra kutsal kabul edilen borsok (yağda kızartılmış küçük hamur parçası), kattama (katmer-kete) pişirilir, aile içinde yenir. Kur-an okunup ata ruhlarına bağışlanır, dua edilir. Bu uygulamaların büyük sevap olduğuna inanılır. Arefe günü sabah namazından sonra mezarlığı ziyaret eden yaşlılar, bundan sonra grup hâlinde, yakınları vefat eden kişilerin evlerini ziyaret eder, Kur-an okur, dua ederler. Gittikleri evde üzerine ekmekler konmuş vaziyette dastarkonu (sofrayı) hazır bulurlar. Kur-an okuyup dua eden misafirler, bu ekmeklerden bir lokma alıp yerler ve çıkarlar. Buna Kırgızlarda “Nan oğuz tiyuu” denir. Arefe günü akşamı maddi durumu iyi ve zengin olanlar pilav pişirerek fakirlere dağıtır, komşularını da toplayarak bu pilavdan ikram eder. Eve toplanan komşular pilav yemeğe başlarken bir piyaleyle onlara azar azar soğuk su içirilir. Yemekten sonra ya o evde ya da camide topluca ilk teravih namazı kılınır (Polat, 2022:43-48).

Kadir Gecesi

Kırgızistan'da kandil geceleri pek bilinmemekte, dolayısıyla kutlanmamaktadır. Bunların içerisinde sadece Kadir gecesi bilinmekte buna oldukça da önem verilmektedir. Kadir gecesi Kırgızların hepsi için en ulu ve en kutsal gecedir. Kadir gecesi hakkında Kırgızların bu konudaki anlayışlarını yansıtan şu bilgiler verilmektedir: "Kadir gecesi Ramazan ayı içinde bir gece olup, başkalarından farklı olarak kendince bir öneme sahiptir. Çünkü Kur-an bu gecede yeryüzüne inmiş, Peygamberimiz, Allah'ın kerametinin açılışını kabul etmiştir. Onun için Kadir gecesine çok büyük önem verilip, Kur-an'ın hürmetine kutsal bir gece kabul edilmiştir. Genel kanaate göre Kadir Gecesi'nde ne dilenirse Allah onu eksiksiz verir. Bu umutla gece kutlanır. Akrabalar ve komşular toplanır, geç saatlere bazen sabaha kadar yemek yer, namaz kılar, Kur-an okur dini sohbet yaparlar. Kadir gecesi için özel yemekler yapılır, sofralar donatılır. O gün herkes erkenden evine gelir geceye hazırlanırlar. Kadınlar kadir gecesinin gündüzünde öğle vakti toplanıp Kur-an okur dua eder, akşamki programı netleştirirler. Kadir gecesine erkenden hazırlık yapmak âdettir (Polat, 2022:55-56). Son zamanlarda bütün millet camilere toplanır ve gece boyu ibadet ederler. Kadir gecesi programları camiide camii görevlileri tarafından hazırlanır. Toplanmış millet imamların vaaz ve nasihatlerinin dinlerler ve sabah namazına kadar camide bulunurlar. Hayır severler tarafından sahur yemeği ikram edilir. En son sabah namazı kıldıktan sonra millet evlerine dönerler.

Cenaze Merasimleri

Hayatın bir başlangıcı olduğu gibi bir de sonu vardır. Fânî olan bu dünyada her canlı ölümü tadacaktır. Kırgızlarda ölmek üzere olan hastanın canının çıkması yaklaştığı zaman o insanın yüzü kibleye çevrilir. Hastaya “İyman ayttıruu” (İman söyletme) yaptırır. Bu esnada imam Kur’an-ı Kerim okur. Çoğu zaman Yâsîn suresi okunur. Kırgızlarda ölen kişi için, “Geldiği yere döndü” anlamına gelen “Kaytış boldu”; “Köz cumdu”; “O dünyaya ketti” veya buna benzer ifadeler kullanılır. Meyite gusül aldırırılar ve kefenledikten sonra da cenaze namazını kıldırırılar. Cenaze için o bölgede görevli olan imam mutlaka çağırılır. İmam cenaze esnasında vaaz eder ve defnedilmesi için mezara kadar gelir. Mezarda defin işi bittikten sonra herkes oturur imam ise Mülk suresini baştan sona kadar okur ve dua eder. Bunun ardından da üç gün her sabah namazından sonra yakın akrabaları imamlarla beraber gelirler ve Yâsîn suresini baştan sona kadar okur ve dua ederler. Vefat eden kişiye üçlük, kırkılık ve yıllık aş toy diyerek Kur’an okuturlar (Murzaraimov, 2018:166).

Sonuç

Orta Asyada bulunan Kırgızistan halkı 70 senedir Sovyetler Birliği yönetimi altında yaşamıştır. Bu dönem zarfında, her türlü dini uygulamalardan mahrum bırakılmışlardır. Dini okulları ve camileri ya kapatılmış ya da başka amaçlarla kullanılmıştır. Kısacası, her çeşit dini özgürlük kısıtlanmış ve dini uygulamalar da sıkı bir şekilde yasaklanmıştır. Kırgız halkı bağımsızlığını kazanıp, yeni bir ülke kurduklarında, din özgürlüğü bağlamında her türlü baskı kaldırılmış ve insanlar kendi camilerini ve okullarını açmaya başlamışlardır. Ülkede bağımsızlığın ilk yıllarında, 1991’de, sadece 39 cami varken, bu sayı 2022 yılı itibariyle yaklaşık 3,000’e yükselmiştir. Günümüzde ülkedeki medreselerin sayıları 114’e kadar ulaşmış olup Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi (Müftiyat)’ın gözetimi altında eğitim-öğretimlerini sürdürmektedir. Bunların dışında dört İlahiyat fakültesi bulunmaktadır.

Kırgızistan halkının %88’i Müslümandır. Bu nedenle Kırgız milleti İslam Dini ve geleneğindeki emirleri hayatlarında örfi bir âdet olarak yaşamaktadırlar. Eskiden sadece ziyafetlerde Kur’an ayetleri okunulmuşsa da günümüzde her evde artık insanlar Allah’ın kitabını gece gündüz okumakta ve öğrenmektedir. Kırgız halkı da son zamanlarda İslam âlimlerini, Kur’an hafızlarını yetiştirmeye başlamıştır. 2022 yılı ekim ayında birleşik Arab Emirliği tarafından düzenlenen Dünya Kur’an yarışmasında Kırgızistan’lı genç Muhamed Umar birinciliği kazanmıştır. Bu da gösteriyor ki Kırgız halkı artık Kur’an’ı eskisi gibi cenaze ve ziyafetlerde okumakla yetinmemiş, dünya çapında yarışmayı başarmıştır. Günümüzde talebeler sadece Kur’an hafızlığıyla yetinmeden Kur’an’ın önemli ilimi olarak bilinen on kıraat ilmini alan gençlerimiz bulunmaktadır. Başta Türkiye olmak üzere Mekke, Medine, Mısır, Pakistan v.s. Müslüman ülkelere gidip İslam bilimlerinde eğitim almaktadırlar. Artık Kırgız Türkleri de aslına dönmüştür. Geçmişten beri Kur’an’la içli dışlı ve barışık yaşayan Kırgız halkı, günümüzde de daha bilinçli ve şuurlu bir şekilde Kur’an’la bağını sürdürmektedir.

Etik Beyan

“Kırgızlar’ın Hayatında Kur’an’ı Kerim’in Yeri ve Önemi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Abdılđaev, M. (1990). *Kalıgul Bay uulu, akır zaman*. Frunze: Muras, Kırgızstan Basması.
- Akmatalıyev, S. (2000). *Kırgızdın köönörbos döölöttörü*. Bişkek.
- Anakulov, G. (2006). Kırgızlarda Evlilik ve Evlenme Törenleri, Bişkek: *Millî Folklor, Uluslararası Kültür Araştırmalar Dergisi*, Say: 72.
- Çeltikçi, O; Kayhan, Ş. (2016). “Türkiye ve Kırgızistan Coğrafyasında Halk İnanç ve Uygulamalarının Karşılaştırılması”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı/No. 2.
- Erdem, M. (2005). *Kırgız türklere dinî sosyal hayat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kadırov, M. (2018). Kırgızların İslam’ı kabulünde Yeseviliğin rolü ve Kırgız kültüründeki yeri. *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi*, 24. Sayı.

- Köylü, M; Murzaraimov, B. (2018). Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da yaygın din eğitimi faaliyetleri ve camiler. Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1.
- Moldokulov, D. (2016). *Kırgızdardın salttıq cürüm-turum madaniyatı*. Bişkek.
- Murzaraimov, B. (2018). *Egemendüülüktön kiyin Kırgızstandağı diniy abal mümkünçülüktörü cana koopsuzduktarı*. Bişkek: ByrPublishing Yayınları.
- Polat, K. (2022). Kırgızistan'da dinî günler ve bayramlar. Editör: Arık, D., *Çeşitli Yönleriyle Kırgızlar*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Polat, K. (2016). Kırgız Türkleri'nin gündelik hayatında gelenek ve inanışlarının rolü. *Universal Journal of Theology, Volume I, Issue I*, 20-30.
- Polat, K. (2018). Kırgız Türklerinde evlilik, aile ve akrabalık ilişkileri. *Çalıştay Tebliğler ve Sonuç Bildirileri*, Kastamonu, 2018.
- Polat, K. (2019). *Beşikten mezara Kırgız Türkleri*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Turmaliyev, S. (2017). *Manas Eposunun İslamdağı ordu cana dinibizdin ilimiy bâluuluktarı*. Bişkek.

Röportaj

- Dosbol Uulu, S. (2019). 63 yaşında Buhara'da eğitim almış, Bişkek.
- Kalandarov, Ö. (2020). 55 yaşında İmam ve Tarihçi, Çüy Bölgesi.
- Orunbekov, A. (2020). 64 yaşında Sancıracı (Şecereci) Bişkek.
- Parmanov, C. (2020). 45 yaşında Şair, Calal Abad Bölgesi.

EXTENDED ABSTRACT

The Kyrgyz have used the Qur'an, which has been the main source of Islam since ancient times, in their daily lives, sometimes consciously and sometimes unconsciously. The Kyrgyz nation, which was under the pressure of the Soviet regime, from time to time lost its origin and its way. However, the truth will always return to its origin. In fact, as the Kyrgyz proverb says "Ак ийилет бирок сынбайт" (The right bends but cannot be broken), the Kyrgyz were also victims of the dirty policy of the Russians for a while.

The people of Kyrgyzstan have lived under the rule of the Soviet Union for 70 years. During this period, they were deprived of all religious practices. Religious schools and mosques were either closed or used for other purposes. In short, all forms of religious freedom were restricted and religious practices were strictly prohibited. The aim in the Soviet era was to raise an atheist society. Still, religious people practiced their worship in secret. In fact, according to the accounts of some people living at that time, they fed them to break their fast so that they would not fast during Ramadan. They tortured those who did not eat because you were fasting. Some Muslims tried to bury the Qur'an underground so that it would not destroy the books of the Qur'an. Imams accepted their students only at night and taught religious knowledge secretly. On some days, when they were followed and arrested, they would throw them in jail without any investigation. I have personally heard these events from my father and the famous scholar of Kyrgyz Moldo Sabır Dosbol Uulu.

Moldo Sabır Dosbol Uulu is a person who received religious education in Bukhara. My father, on the other hand, lived in 1956, in the Soviet era, and saw all these things with his own eyes. They both got the mercy of the Lord, may their place be heaven. Years passed. The dirty policy of the Russians also ended. Kyrgyzstan and other Central Asian countries also managed to become an independent country. "When the Kyrgyz people gained their independence and established a new country, all kinds of pressures on freedom of religion were lifted and people started to open their own mosques and schools.

In the first years of independence, in 1991, there were only 39 mosques in the country; this number has increased to about 3,000 by 2022. In addition to the increase in the number of mosques, the number of people going to the mosque is increasing day by day." The Kyrgyz people are one of the ancient Turkish tribes that have lived for centuries. The Kyrgyz, who accepted Islam in the IX century, tried to fulfill the orders of the religion of Islam, like other Muslims, after they became Muslims.

Scholars such as Imam Serahsi, Siraciddin al-Oshi, Yusuf Has Hacib, who are known as the son of Kyrgyz among the famous scholars known in the Islamic world, are proof of this. Actually, there are articles about the religion of Islam in the Epic of Manas. Of course, Islam

takes the biggest place among them. It is impossible to separate Manas from Islam, especially if we look at the version of our ancestor, Sagınbay Orozbekov. 88 percent of Kyrgyzstan's population are Muslim. For this reason, the Kyrgyz people live the orders in the Islamic Shari'ah as a custom in their lives.

In the past, only the verses of the Qur'an was read at banquets, but nowadays, people read and learn the book of Allah day and night in every house. The Kyrgyz people have also recently started to train Islamic scholars and Qur'an memorizers. In October 2022, the young Muhammed Umar from Kyrgyzstan won the first prize in the World Quran Contest organized by the United Arab Emirates. This shows that the Kyrgyz people are no longer content with reciting the Qur'an at funerals and banquets as before, but have managed to compete around the world. Today, we have young people who take the ten knowledge of recitation, known as the important science of the Qur'an, without being content with only memorizing the Qur'an. Especially Turkey, Mecca, Medina, Egypt, Pakistan etc. They go to Muslim countries and receive education in Islamic sciences. Now the Kyrgyz Turks have also returned to their roots.